

10. *Dopisivanje Dinko Vitezić — J. J. Strossmayer*, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XIV, 1969, 173—264.

Pošto je u Uvodu (173—181) prikazao odnos obojice korespondenata, autor je objavio 98 »izvornih listova, brzojava, koncepata i prijepisa«, od kojih je do sada bilo publicirano samo 13 Strossmayerovih pisama. Ovi dokumenti, kako autor ispravno konstatira, »pokazuju žive veze matice-zemlje s Istrom, ukazuju na neke malo poznate momente u političkom životu ove hrvatske zemlje, omogućuju bolje razumijevanje Vitezićevog četvrtstoljetnog rada u društveno-političkom, gospodarskom, kulturnom i prosvjetnom životu Istre« (176). Čitavo je izdanje popraćeno s 256 bilježaka, koje sadržavaju različita objašnjenja i bibliografske podatke.

11. *Grada o talijanskoj okupaciji otoka Krka (od kraja 1918. do polovine 1919. godine)*, Posebna izdanja HA u Rijeci i Pazinu 3, 1970, str. 195.

U ovoj zbirci građe autor nastavlja naprijed spomenuti rad pod br. 9, donoseći na isti način i s kritičkim aparatom 180 dokumenata koji dopiru do 10. VI 1919. i daju veoma dobru predodžbu o otporu naroda protiv talijanske okupacije. Autor je i tu u svojoj uvodnoj studiji (str. 9—23) pregledno sažeo glavne rezultate objavljene građe.

12. *Prvi tabor Hrvata*, Zavičajna biblioteka 4, Rijeka 1971, str. 105.

Ova zbirka izvorne građe, sakupljene iz više arhivskih fondova i suvremene štampe, koju je autor snabdio sa 177 bilježaka i dobrim uvodom (5—13), prvi put omogućava povjesničaru da temeljito upozna genezu i tijek velike narodne skupštine održane 21. V 1871. u Rubešima ispod Kastva. Ta je skupština, na kojoj se okupilo blizu 10.000 ljudi, obilježila vrhunac u početnom razdoblju preporodnog pokreta u Istri, potaknutog pojavom »Naše sloge« (1870).

Pored različitih rezultata u pojedinostima, zajedničko je obilježje spomenutih radova Petra Strčića izvanredno poznavanje izvorne građe i literature koje dolazi do izražaja u brojnim bilješkama. One u cjelini daju već danas pouzdanu podlogu za buduću bibliografiju istarske povijesti u novije doba.

Jaroslav Šidak

SOZIALSTRUKTUR UND ORGANISATION EUROPÄISCHER NATIONALBEWEGUNGEN, uz sudjelovanje Petera Buriana, izd. Theodor Schieder, Abhandlungen der Forschungsabteilung des Historischen Seminars der Universität Köln, Bd. 3, München-Wien 1971.

Tradicionalna njemačka historiografija bavila se prije svega poviješću države i ideja. Tim se pristupom, dakako, nije mogao protumačiti fenomen nacizma. Obrada procesa nastanka hitlerizma zahtijevala je znatno širi pristup. Uz težnju većeg broja njemačkih historičara starijeg i mlađeg naraštaja da posredno ili neposredno objasne genezu »njemačke katastrofe«, na promjenu obilježja njemačke historiografije koja obrađuje XIX i XX stoljeće utjecao je i opći razvoj velikih evropskih historiografija prema primjeni socioloških metoda.¹ Historiografija njemačkog nacionalnog pokreta bavila se uglavnom politikom vladâ, ideološkim programima i pisanim objavama različite vrste. U svom je vidokrugu imala samo relativno malu grupu naobraženih pojedinaca iz viših društvenih slojeva. Iz spoznaje o nedostatku istraživanja njemačkog nacionalnog pokreta, kao pojave koja obuhvaća cijelo dru-

¹ Prije mnogo godina u svojim sam ocjenama glavnog njemačkog povijesnog časopisa »Historische Zeitschrift« nastojala utvrditi neka bitna obilježja njemačke historiografije. U međuvremenu njemačka se historiografija bitno izmijenila. Usp. Historische Zeitschrift u povodu 90-godišnjice F. Meinecke, HZ V, 1952, 386—390; Stogodišnjica časopisa »Historische Zeitschrift«, HZ XIII, 1960, 260—262.

štvo, razvila se želja za sociološkim pristupom. U tom je pravcu usmjeren i rad Istraživačkog odjela Historijskog seminara u Kölnu, kojemu je na čelu Theodor Schieder. Taj je odjel bio organizator skupa historičara koji su 28. veljače i 1. ožujka 1969. raspravljali o »društvenoj strukturi i organizaciji evropskih nacionalnih pokreta«. U svesku što ga ocjenjujem objavljeni su referati i zanimljivi dijelovi diskusije.

Namjera organizatora u vezi sa spomenutim razgovorom historičara iz raznih evropskih zemalja bila je da posreduje dodir između stručnjakâ koji često ne dižu pogled od problema svoje vlastite nacije i njene nacionalne države. Svrha skupa bila je, dakle, da potakne usporedbena istraživanja koja bi dala podlogu za spoznaju osnovnog fenomena »nacionalizma« i za produbljeniju obradu pojedinih nacionalnih pokreta. Temu skupa odredio je ne samo znanstveni interes organizatora nego i znanstvena situacija na tom području, koja pokazuje da zaostaje u istraživanju društvenih i organizacionih pojava vezanih uz nacionalni pokret. Istanje važnosti organizacionih oblika u nacionalnim pokretima proizlazi iz težnje da se nadvlada istraživanje koje se ograničava na djelatnost malog broja kreativnih ličnosti i da se preko različitih tipova organizacije obuhvate svi društveni slojevi i profesionalne grupe koje u nacionalnom pokretu sudjeluju.

U svesku su objavljena tri referata koja obrađuju neke opće probleme u vezi s istraživanjima »nacionalizma« i šest referata o određenim pojavama unutar pojedinih nacionalnih pokreta. U svom uvodnom izlaganju o problemima istraživanja »nacionalizma« (*Probleme der Nationalismus-Forschung*) Th. Schieder je ukratko izložio metode koje su bile upotrijebljene pri dosadašnjim istraživanjima.² Istaknuto je da su prevladavale struje koje su prilazile »nacionalizmu« kao patološkoj pojavi. Snažno se osjetio i utjecaj suvremenih socijalno-psiholoških i socijalno-znanstvenih metoda pri istraživanju tog fenomena. Spominjući usput porast i značenje istraživanja vanevropskog »nacionalizma« i njegovih totalitarnih oblika u Evropi u vezi s fašizmom, Schieder smatra da su se istraživači suviše ograničili na »nacionalizam« kao pokret i tendenciju, a da su zaboravili njegov rezultat — nacionalnu državu koju, po njegovu mišljenju, treba istraživati kao historijski tip.³

Najpozitivnije je Schieder ocijenio teze koje se predstavljaju kao sociološke teorije »nacionalizma«. Riječ je o pristupu Eugena Lemberga koji nastoji proširiti pojam »nacionalizma« na integraciju i ograničenje državotvornih društvenih grupa bez obzira na njihova obilježja koja nisu bitna za konstituiranje nacije. Prema Lembergu, najvažniji bi u tom pogledu bio sustav predodžbi, vrednovanja i normi, tj. ideologija. Drugu najpoznatiju sociološku teoriju »nacionalizma« razradio je Karl W. Deutsch uz upotrebu teorije komunikacije.⁴

Schieder je u referatu izložio svoje mišljenje o osnovnim obilježjima nacionalne integracione ideologije koja je bitna za razumijevanje pojma nacionalne države. Općenita nejasnoća u definiranju pojmova: nacija, nacionalnost i nacionalizam u

² O tom problemu pisala sam u članku »Neka osnovna obilježja novije literature o 'nacionalizmu' na engleskom jezičnom području«, Časopis za suvremenu povijest I, 1971, 137—151.

³ To je Schiederovo glavno područje interesa. Usp. npr. Th. Schieder, *Das deutsche Kaiserreich von 1871. als Nationalstaat*, Köln u. Opladen 1961. (*Wissenschaftliche Abhandlungen der Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein — Westfalen* 20.)

⁴ E. Lemberg, *Nationalismus*, Bd. I: *Psychologie und Geschichte*, Bd. II: *Soziologie und politische Pädagogik*, München 1964. K. W. Deutsch, *Nationalism and social Communication*, 2. izd., Cambridge (Mass), London 1966. O toj knjizi pisala sam u prilogu: *Neka osnovna obilježja*, n. dj., 148—151.

istraživanjima »nacionalizma«, dolazi do izražaja i u Schiederovu mišljenju da je Jugoslavija nacionalna država.⁵ Autor pokušava odrediti tri problematska kruga u vezi s obradom nacionalne države kao historijskog tipa. Riječ je o institucionalnom učvršćenju nacionalne ideologije tj. službenim učenjima o državi, državnim ideologijama, povijesnim slikama i oblicima državne simbolike. Drugi istraživački kompleks bio bi u vezi s nacionalnom državom kao pravnim pojmom. No najveće zanimanje na tom skupu pobudio je problem nacionalne države kao društvene jedinice, tj. pečat što ga nacionalnim pokretima daje građanstvo. Pri tom su prisutni historičari isticali da »nacionalizam« nije pojava vezana isključivo uz građansko društvo, što se vidi iz činjenice da on dobiva nove oblike i u socijalističkim državama i vanevropskim zemljama koje još nemaju građanskog društva.

Po Schiederovu mišljenju, sva su nacionalna državna rješenja zakazala u vezi sa svjetskom ekonomskom krizom i »drugom industrijskom revolucijom«. Ipak, nacionalna država kao politički i ekonomsko-socijalni organizacioni oblik nije nestala ni u razdoblju nadnacionalnih gospodarskih i političkih saveza nego se pokušava na različite načine prilagoditi novom razvoju.

U svom referatu o sociološkim teorijama problema nacionalne države (*Soziologische Theorien zum Nationalstaatsproblem*) Eugen Lemberg nije namjeravao prikazati značaj tih teorija. Nastojao je dati teze za definiciju, način funkcioniranja i uopće cijelu problematiku nacionalne države pa i pogled na njenu perspektivu. Pri tom se uglavnom ograničio na problem dijalektičkog odnosa između nacije koja stvara državu i države koja stvara naciju. Izrazio je mišljenje da se nacionalne države ne mogu više razvijati duhovnim sredstvima »Risorgimentonacionalizma«, tj. preporodne nacionalne ideologije, i da bi zbog toga narodi trebali napustiti ideologiju »misije« kao opravdanje za svoju nacionalnu samosvijest i egzistenciju te pokušati da vlastitim argumentima sudjeluju u rješavanju velikih svjetskih problema.

U živom raspravi povodom tog referata Lemberg je doživio kritiku zbog jednostranog postavljanja problema o odnosu nacije i države. Češki historičar Miroslav Hroch predbacio mu je da su njegove koncepcije rezultat političkog vrednovanja i moraliziranja. Osobito je osudio upotrebu pojma »nacionalizam« s jedne strane kao tehničkog termina, a s druge strane kao pejorativa tj. psovke. Hroch smatra da je upotreba pojma »nacionalizam« kao polazne točke za istraživanja veoma o asna, jer nas svjesno ili nesvjesno vraća gledištima XIX stoljeća. Svaki povjesničar morao bi biti načistu s tim da je *nacija* ona primarna pojava koju treba analizirati. Između ostalog, Hroch smatra da se XX stoljeće razlikuje od »klasičnog doba« nacionalnih pokreta osobito po tome što moderna sredstva komunikacije imaju bitnu ulogu u integraciji ili dezintegraciji nacija.

U donekle konzervativnih historičara, koji su se tek počeli okretati prema sociološkom pristupu, najveće je zanimanje pobudio referat M. Hrocha o budućnosti malih nacija kao problemu usporedbeno-povijesnog istraživanja (*Das Erwachen kleiner Nationen als Problem der komparativen sozialgeschichtlichen Forschung*). Referat je sažetak osnovnih rezultata Hrochove knjige koja je u vrijeme održanja skupa upravo izašla iz tiska.⁶ Na znanstvenom skupu Hroch je pokušao objasniti

⁵ O »terminološkoj džungli« u tim istraživanjima v. Neka osnovna obilježja, 138—142.

⁶ M. Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*, Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica, Monographia XXIV, Praha 1968. Usp. moju ocjenu: Novim stazama u proučavanju razvoja malih evropskih nacija, Časopis za suvremenu povijest I, 1970, 167—173.

kauzalnu vezu između nacionalnog buđenja, tj. stvaranja nacionalne svijesti, u malih naroda i njihova društvenog razvoja. Utvrdio je norme svog usporedbenog postupka. Pod pojmom »mali narod« obuhvatio je narode bez vlastitog plemstva i političke cjeline i bez kulturne tradicije u nacionalnom jeziku ili s prekidom te tradicije.

Hrochovi rezultati pokazuju da proces stvaranja modernog društva nije u malih naroda tekao paralelno s procesom njihova nacionalnog konstituiranja. Kao i u svojoj knjizi, Hroch je u referatu obradio samo jednu stranu problema »buđenja« malih naroda. Naime, on je statističkom metodom nastojao u određenih malih naroda utvrditi društveni sastav grupa rodoljuba koji su širili nacionalnu svijest u fazi nacionalnog preporoda.

Referati o pojedinim nacionalnim pokretima bili su za sve prisutne neobično instruktivni. Sličnosti i razlike u društvenim faktorima nosiocima nacionalnog buđenja i u organizacionim oblicima procesa integracije pobuđivali su zanimljive rasprave i širenje horizonta u pojedinaca. Čuli smo o historijsko-socijalnim problemima nacionalnog pokreta u Italiji (Rosario Romeo, *Problemi storico-sociali del movimento nazionale in Italia*). Posebni interes pobudio je referat Kevina B. Nowlana o problemima organizacije i socijalnih pitanja u irskom nacionalnom pokretu (*Problems of Organisation and Social Question in the Irish National Movement*), jer upravo irski primjer pokazuje da dosadašnja šablona o »zapadnom« državnonacionalnom i »istočnom« kulturnom ili jezičnom »nacionalizmu« ne odgovara stvarnosti.

U recenziranoj knjizi objavljen je i moj referat o utjecaju društvene strukture na značaj nacionalnog pokreta u hrvatskim zemljama u XIX stoljeću (*Einfluss der sozialen Struktur auf den Charakter der Nationalbewegung in den kroatischen Landern im 19. Jahrhundert*). Moje izlaganje koje je bilo nešto šire nego u objavljenom referatu, jer se odnosilo na sve Južne Slavene u Habsburškoj monarhiji, pobudilo je diskusiju na samom skupu i niz pojedinačnih razgovora. Prisutnima nije bio jasan problem nacionalne strukture u Jugoslaviji, pojam nacije u nas i razvoj nacionalne svijesti danas. S obzirom na referat finskog historičara Pentti Renvalla o organizacionoj i društvenoj povijesti finskog nacionalnog pokreta u XIX stoljeću (*Zur Organisations- und Sozialgeschichte der finnischnationalen Bewegung im 19. Jahrhundert*), iz kojeg proizlaze neki osnovni elementi za razumjevanje konstituiranja dviju »kulturnih ili jezičnih« nacija — Finaca i Švedana i jedne »državne« nacije koja obuhvaća obje »jezične« nacije, mnogi su me pitali zašto i u Jugoslaviji ne bi postojala jedna »državna« nacija i više »kulturnih« nacija. Polazeći od procesa ujedinjenja Njemačke, koji nije bio jednostavan zbog snažnog partikularizma u pojedinim njemačkim državama ali je naposljetku ipak bio prevladan, Theodor Schieder nije mogao shvatiti je li npr. Crna Gora kao republika politički »nacionalni dio« (Teilnation) jugoslavenske »kulturne nacije« ili je to posebna »kulturna nacija«.

Valja spomenuti još dva preostala referata (Wolfgang Zorn, *Sozialgeschichtliche Probleme der nationalen Bewegung in Deutschland*; Paul Bagge, *Zur Organisations- und Sozialgeschichte dänischer nationaler Bewegungen im 19. Jahrhundert*) da bi se dobila potpuna slika ovog zanimljivog skupa koji je zacijelo pridonio i širem međusobnom upoznavanju a ne samo unapređenju historiografije o nacionalnim pokretima primjenom socioloških metoda.

Mirjana Gross

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb